

แนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทย เพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะไทยร่วมสมัย

ฉลองเดช คุณานูมาต¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงประวัติความเป็นมา คติความเชื่อเกี่ยวกับแนวคิดมหาปรีสลักษณะ และคติการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในพุทธศาสนา ศึกษาแนวคิด สัญลักษณ์ รูปแบบทางศิลปกรรม ของพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทยในล้านนา ดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ ตลอดจนนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาเป็นแรงบันดาลใจ และแนวทางในการสร้างสรรค์ศิลปะไทยร่วมสมัย ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดมหาปรีสลักษณะ คือ หลักการสำคัญที่ใช้เป็นปทัสฐานในการสร้างและกำหนดพุทธลักษณะของพระพุทธรูป โดยรายละเอียดของมหาบุรุษ มีทั้งในลักษณะของบุคลาธิษฐาน และธรรมาธิษฐาน ส่วนสาเหตุแห่งการได้มาซึ่งมหาปรีสลักษณะ เป็นการสะท้อนความหมายเรื่องกุศลกรรมส่งผลให้เกิดกุศลวิบาก และการสั่งสมบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยมีมหาปรีสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการเป็นสัทธิพยาน จากการศึกษาแนวคิดสัญลักษณ์ และรูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทยในล้านนา พบว่า คติการสร้างพระพุทธรูปของชาวไทลื้อ มีแนวคิดมหาปรีสลักษณะเป็นหลักการสำคัญ แสดงออกด้วยรูปทรงอันเรียบง่ายแบบงานศิลปะพื้นถิ่น โดยสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันตามจินตนาการ และทักษะเชิงช่างของปฏิมากรผู้สร้างสรรค์ อีกทั้งยังได้มีการปรับปรุงรูปแบบ และเทคนิคที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่น ให้สอดคล้องกับสุนทรียภาพและรสนิยมของตนเอง จนสามารถพัฒนาให้เกิดลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นได้ในที่สุด นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้นำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา มาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะไทยร่วมสมัย รูปแบบศิลปะแนวจัดวาง จำนวน 3 ชุด โดยการตีความหมายจากแนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทย อันเป็นการประสานเชื่อมโยงองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัย นำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ เพื่อการสืบสาน

¹ รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาทัศนศิลป์ คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อีเมล chadej9@gmail.com

วัฒนธรรมวิถีคิดและความศรัทธาของชาวพุทธ ทั้งนี้ ผลสัมฤทธิ์ของการสร้างสรรค์
ยังทำหน้าที่ เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนความหมายอันลึกซึ้งของหลักธรรมใน
พระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: 1. แนวคิดมหาปุริสลักษณะ 2. พุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ
3. ศิลปะไทยร่วมสมัย

The Concept of Marks of the Great Man Buddha Image in Tai Lue Art For Contemporary Thai Arts Creation

Chalongdej Kuphanumat²

Abstract

There are three main objectives of the research; First is to study the history, beliefs and concepts of the Great man. Second is to study the beliefs about the creation of the Buddha images. Finally is the study the ideas, symbols and artistic style of the Buddha images of the Tai Lue and Lanna. The knowledge gained from this study could be an inspiration and guidelines for the creation of contemporary Thai art as well using the creative research method. The research results showed that the concepts of the Great Man was important for the planning and defining the characteristics of the Buddha images, especially the concepts on exposition in terms of the person or teaching by means of personification and the exposition in terms of ideas. The 32 marks of the Great Man Buddha images and the 80 sub-characters reflect the meaning of wholesome or meritorious action of the Bodhisattava. Derived from the research were concepts, symbols and art style of the Tai Lue and Lanna. It was discovered that the important features of the Tai Lue concept of the Great Man Buddha was simple like their local art reflecting their unique imagination and artistic skills. There were also some modifications of the style and techniques from other cultures to go well with their aesthetic sense and taste, which was eventually developed to a unique local style. In addition, the researcher came out with the inspiration from the study to create three sets of contemporary Thai installations through interpretation of the Tai Lue concept of the Great Man Buddha image. This resulted in a visual art creation to pass on the culture, thinking and faith of the

²Associate professor, Department of Visual Arts, Faculty of Fine Arts, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand. Email address: chadej9@gmail.com

Buddhist devotees. It also served as an artistic communication media to sustain the profound meaning of the Buddhist teaching.

Keyword: 1. The Concept of Marks of the Great Man. 2. Buddha Image in Tai Lue Art.
3. Contemporary Thai Art.

บทนำ

มหาปรีศลักษณะ หมายถึง ลักษณะของมหาบุรุษมี 32 ประการ ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากตำราที่แต่งขึ้นโดยพราหมณ์คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายสำนัก เมื่อประมาณ 1,000 ปี ก่อนสมัยพุทธกาล เนื้อหากล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ อันเป็นคติของบุคคลเพียง 2 ประเภท คือ พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมประการหนึ่ง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วประการหนึ่ง (Thamrungrong, 2010: 37) ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง มหาปรีศลักษณะของพระพุทธเจ้า ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการบำเพ็ญบารมีในชาติปางก่อน จากอานิสงส์แห่งการสร้างกุศลกรรมแต่ละอย่าง ส่งผลให้เกิดลักษณะของมหาบุรุษ โดยมีเนื้อหาปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ มหาปทานสูตร แห่งที่ฌนิกาย มหาวรรค และ ลักษณะสูตร แห่งที่ฌนิกาย ปาฏิกวรรค พระสุตตันตปิฎก และในอรรถกถา คือ สุมังคลวิลาสินี อรรถกถามหาปทานสูตร แห่งที่ฌนิกาย โดยพระพุทธโฆษาจารย์ ตลอดจนในปกรณ์วิเสส เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นต้น

องค์ประกอบของมหาปรีศลักษณะ 32 ประการ อาทิ มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน มีลายพื้นพระบาทเป็นจักร มีนิ้วยาวเรียว พระขงฆ์ (แข้ง) เรียวดุกแข็ง เนื้อทราย พระวรกายตั้งตรงดุกเท้ามหาพรหม ดวงพระเนตรแจ่มใสดุกตาลูกโคเพ็งคลอด และมีฉวีวรรณ (ผิว) ดุกสีทอง เป็นต้น (Phrathampidok, 2000: 219) นอกเหนือจากลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการยังปรากฏองค์ประกอบย่อยเรียกว่า อสตียานุพยุขะนะ หรืออนุพยุขะนะ 80 ประการ อาทิ พระกรรม (หู) ยาวเหมือนกลีบดอกบัว พระนาสิก (จมูก) สูงโด่งสวยงาม พระโขนง (คิ้ว) โกงงามดุกคั่นธนู พระโอษฐ์ (ปาก) มีสีฐานงามดุกดอกบัวแย้ม มีพระทนต์ (ฟัน) ขาวบริสุทธิ์ดุกเปลือกหอยสังข์ พระวรกายมีรัศมีสว่างเป็นปริมณฑล พระเกศา (ผม) เวียนเป็นทักษิณาวรรต เส้นพระเกศาขอดเป็นปลายแหลมเหมือนกันหอย และพระรัศมีโชติช่วงเหนือพระเศียร เป็นต้น (Prince Poramanuchitchinorot, 1965: 69) จากลักษณะของมหาบุรุษดังกล่าว ได้เป็นปทัสฐานในการสร้างพระพุทธรูปจากอดีตสืบเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน

การสร้างพระพุทธรูป เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดียสมัยโบราณเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 7 (Sriarun, 2003: 7) โดยได้รับแนวความคิดมาจากช่างชาวกรีก ที่นิยมสร้างรูปเทพเจ้าเพื่อเคารพบูชาด้วยความรู้จากการศึกษาสัดส่วนร่างกายของมนุษย์ (Anatomy) ซึ่งแตกต่างจากวิธีคิดของชาวพุทธที่ให้ความสำคัญกับความหมายของพระพุทธรูปว่าเป็นสิ่งประเสริฐสูงสุด เป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ เป็นสื่อบ่งบอกถึงอารมณ์กรรมฐาน เป็นสื่อถึงสภาวะวิมุติหลุดพ้นจากสังสารวัฏ

โดยอาศัยระเบียบความงามในพระพุทธรูปปฏิมา อันเกิดจากการพัฒนารูปแบบ และสุนทรียภาพจากรูปสัญลักษณ์ ไปสู่รูปทรงของมนุษย์อันสมบูรณ์ โดยรูปสัญลักษณ์ทั้งหมดปราศจากชาติชนวรรณะใด ๆ (Khemanantha, 1985: 138) แต่ใจความสำคัญกลับอยู่ที่ความหมายของการได้มาซึ่งลักษณะมหาบุรุษทั้ง 32 ประการ กล่าวคือเป็นกระบวนการของเหตุและผลสืบเนื่องตามลำดับ เพื่อเป็นการแสดงธรรมเรื่องกุศลกรรมส่งผลให้เกิดกุศลวิบาก โดยมีมหาปรีสลักษณะเป็นสักขีพยานทางกายภาพเท่านั้น

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ
วัดหนองบัว จ.น่าน

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ
วัดพระธาตุบังสกดิ์ จ.น่าน

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ
วัดดอนมูล จ.น่าน

พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ให้ระลึกถึงพระพุทธรเจ้า อันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย คติการสร้างและเคารพบูชาพระพุทธรูปถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากในชุมชน นายช่างผู้สร้างต้องมีความเลื่อมใสศรัทธาและเคารพต่อระเบียบประเพณี โดยการศึกษาแนวคิดมหาปुरुสลักษณะ การสมาทานอุโบสถศีล และทำจิตภาวนาจนได้เห็นภาพพุทธรูปนิมิต หรือบรรลุถึงภูมิธรรมอันประณีต เหมาะสมที่จะสื่อสารผ่านทางรูปสัญลักษณ์พระพุทธรูปมา อันเป็นมิ่งขวัญของชุมชน (Khemanantha, 1985: 138) ความสมบูรณ์คือระเบียบแห่งความงามที่แสดงออกในองค์ประกอบทุกส่วน และโยงใยกลมกลืนกันทั้งหมด แม้ว่าต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปจะมีจุดกำเนิดในอินเดียแล้วแพร่หลายมาสู่ดินแดนอื่น ๆ ที่รับนับถือพุทธศาสนาก็ตาม (Royal Institute, 2007: 564) ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปของแต่ละวัฒนธรรม กลับมีลักษณะรูปแบบทางศิลปะไม่เหมือนของอินเดีย และมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน เนื่องมาจากปฏิมากรผู้สร้างสรรคในแต่ละท้องถิ่น ได้นำแนวความคิดที่เป็นแบบฉบับของตนเองเข้ามาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับความรู้ทางทฤษฎี และเทคนิควิธีการที่ได้รับมาจากนานาอารยประเทศ (Fine Arts Department, 1990: 114) เพื่อสะท้อนถึงพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ พุทธลักษณะดังกล่าวแสดงออกมาแตกต่างกันได้ตามความรู้ความสามารถทางสุนทรีย์ภาพ และจินตนาการของปฏิมากรแต่ละยุคสมัย

ในอดีตอาณาจักรล้านนานั้น ได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความงามที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การเผยแพร่พระพุทธรศาสนาเข้ามาในแผ่นดินล้านนา ได้นำวิทยาการความรู้ต่าง ๆ ติดตามมาด้วย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมหลายอย่าง อาทิ การเมืองการปกครอง ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนค่านิยม ทศนคติ และโลกทัศน์ของผู้คนในล้านนา (Damrikun, 1999: 149) ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไทยลื้อที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่เป็นชุมชนตามหัวเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคแห่งนี้มาอย่างยาวนาน ไทยลื้อจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลไท หลักแหล่งดั้งเดิมอยู่ในแคว้นปกครองตนเองสิบสองพันนามณฑลยูนนาน ประเทศจีน ปัจจุบันชาวไทยลื้อได้อาศัยอยู่กระจัดกระจายทั่วไปทั้งเขตประเทศจีนตอนใต้ พม่า ลาว และไทย (Hewin, 1992: 3) โดยเฉพาะในเขตวัฒนธรรมล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ชาวไทลื้อมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ พุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เข้ามามีอิทธิพลต่อแนวคิดและการดำเนินชีวิตที่มีความเชื่อแบบดั้งเดิม คือการนับถือผีและบรรพบุรุษอยู่ก่อน ในเวลาต่อมาหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนาแบบเถรวาทได้รับการยอมรับจนสามารถผสมผสานกับลัทธิความเชื่อดั้งเดิมได้มากที่สุด ภายในชุมชนไทลื้อจะมีวัดอย่างน้อยหนึ่งแห่ง ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่โดดเด่นเป็นพิเศษในหมู่บ้าน แต่ละวัด มีความงดงามด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ซับซ้อน ภายในวิหารมีการตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธลักษณะของพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ ที่แสดงออกด้วยรูปทรงและวัสดุที่มีความเรียบง่าย มีความตรงไปตรงมา และเป็นธรรมชาติ (Social Research Institute, Chiang Mai University, 2008: 79) สะท้อนถึงจิตใจที่เปี่ยมล้นด้วยความเลื่อมใสศรัทธาต่อพุทธศาสนา ทั้งนี้ ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปด้วยแนวคิดมหาปรีสลักษณะนั้น มีต้นกำเนิดจากแหล่งเดียวกัน ต่อมาได้เผยแพร่ไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายของผู้คน สภาพแวดล้อมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี แต่สิ่งที่ยังคงเป็นต้นธารก็คือ วัฒนธรรมวิถีคิดแบบพุทธที่ยังทรงพลัง และสามารถสืบทอดจากอดีตมาถึงในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม กระแสการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมที่มีโลกตะวันตกเป็นผู้นำนั้นพบว่า มีงานศิลปะร่วมสมัยที่สะท้อนเอกลักษณ์ไทยบางส่วน มักนิยมนำรูปปลั๊กอินของพระพุทธรูปมานำเสนอผ่านผลงานศิลปะรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ จุดประสงค์ในการแสดงออกของศิลปิน มักสะท้อนแนวคิดและจินตนาการส่วนตัวเป็นสำคัญ โดยมีได้คำนึงถึงความหมายเชิงสัญลักษณ์ดั้งเดิม ที่เกิดจากสติปัญญาและภูมิธรรมอันลุ่มลึกของบรรพชน ส่งผลให้สัมฤทธิ์ผลของงานสร้างสรรค์เปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ดังนั้น การอนุรักษ์และสืบทอดความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปวัฒนธรรม ด้วยฐานคิดว่าวัฒนธรรมไม่ใช่ภาพที่หยุดนิ่ง แต่เป็นภาพเคลื่อนไหว และวัฒนธรรมคือความคิดสร้างสรรค์ (Kanchanaphan, 2001: 21) ที่สามารถปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในสังคมปัจจุบันได้ ผลงานสร้างสรรค์ที่มุ่งเน้นการสืบทอดวัฒนธรรมวิถีคิดของชาวพุทธ โดยนำมาใช้ในความหมายใหม่ที่ยังคงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น จะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้า ความมั่นใจในวัฒนธรรม และช่วยกระตุ้นให้เกิดความรักและห่วงแหนในมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชน ก่อให้เกิดความเข้มแข็งเป็นทุนทางวัฒนธรรม ตลอดจนสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ให้เป็นมรดกตกทอดแก่นุชนรุ่นหลัง

โครงการวิจัยเรื่อง “แนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ เพื่อการสร้างสรรคศิลปะไทยร่วมสมัย” มีลักษณะเป็นงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ ซึ่งมีองค์ประกอบอยู่ 2 ส่วน โดยส่วนแรก เป็นการศึกษาแนวคิดมหาปรีสลักษณะที่ปรากฏในพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ ทำการศึกษาเก็บข้อมูลทั้งภาคเอกสารและภาคสนามในเขตวัฒนธรรมล้านนา เพื่อให้ได้ความรู้ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับแนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ ส่วนที่สอง เป็นการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะไทยร่วมสมัย โดยการตีความหมายและสังเคราะห์องค์ความรู้จาก แนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ มาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้น การวิจัยตามโครงการนี้ จะได้รับความรู้เกี่ยวกับแนวคิดมหาปรีสลักษณะในพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ และได้รับงานศิลปะไทยร่วมสมัยที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยประสานเชื่อมโยงองค์ความรู้จากการวิจัยนำไปสู่การสร้างสรรคผลงานทางด้านทัศนศิลป์ ที่สามารถสะท้อนวัฒนธรรมวิถีชีวิตอันเป็นผลผลิตทางพุทธปัญญาของชาวพุทธ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ เกี่ยวกับแนวคิดมหาปรีสลักษณะ และคติการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษา แนวคิด สัญลักษณ์ และรูปแบบทางศิลปกรรม ของพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อที่สะท้อนแนวคิดมหาปรีสลักษณะ ในชุมชนชาวไทลื้อบริเวณภาคเหนือตอนบน
3. เพื่อสร้างสรรค์ศิลปะไทยร่วมสมัย โดยการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ นำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานที่สะท้อนวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

ดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสร้างสรรค์ศิลปะ (Creative Research) ทำการศึกษาแนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ และนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษามาสังเคราะห์ เพื่อสร้างสรรค์งานศิลปะไทยร่วมสมัย ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การดำเนินการวิจัยส่วนนี้ เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลปะเกี่ยวกับพุทธรูปมาศิลปะไทลื้อ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บข้อมูลทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม จากพุทธสถานไทลื้อในเขตวัฒนธรรมล้านนา วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการจำแนกไปตามเรื่องราวและรูปแบบของงานศิลปะ ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) รวมทั้งอธิบายตีความตามเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมเหล่านั้น เพื่อให้ได้ความรู้ และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับแนวคิดมหาปุริสลักษณะที่ปรากฏในพระพุทธรูปมาศิลปะไทลื้อ โดยศึกษาพระพุทธรูปในชุมชนชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในเขตวัฒนธรรมล้านนา

ส่วนที่ 2 การดำเนินการวิจัยส่วนนี้ เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะไทยร่วมสมัย โดยนำผลการวิจัยในส่วนแรกมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสังเคราะห์องค์ความรู้ เพื่อนำไปสร้างสรรค์ผลงานศิลปะด้วยแนวความคิดรูปแบบ กระบวนการ และการเลือกใช้วัสดุ ที่สามารถสะท้อนถึง ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมวิถีคิดของชาวไทลื้อ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดแนวคิดมหาปุริสลักษณะในพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ผลงานสร้างสรรค์รูปแบบศิลปะแนวจัดวาง (Installation Art) สามารถแสดงออกถึง ความเลื่อมใสศรัทธา และการบำเพ็ญบารมีตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกระบวนการปฏิบัติงาน การทดลอง และการบันทึกขั้นตอนต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ตลอดจนการนำเสนอผลการสร้างสรรค์

ผลการวิจัย

1. แนวคิดมหาปุริสลักษณะ คือ หลักการสำคัญที่ใช้เป็นปทัสถานในการสร้างและกำหนดพุทธลักษณะของพระพุทธรูป โดยรายละเอียดของมหาบุรุษ มีทั้งในลักษณะของบุคลาธิษฐาน และธรรมาธิษฐาน ส่วนสาเหตุแห่งการได้มาซึ่งลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ นั้น เป็นการสะท้อนความหมายเรื่องกุศลกรรมส่งผลให้เกิดกุศลวิบาก ด้วยการบำเพ็ญบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน เป็นเหตุ ส่งผลให้ได้รับมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ

2. คติการสร้างพระพุทธรูปของชาวไทลื้อ มีแนวคิดมหาปุริสลักษณะเป็นหลักการสำคัญ แสดงออกด้วยรูปทรงอันเรียบง่ายแบบงานศิลปะพื้นถิ่น โดยสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันตามจินตนาการ และทักษะเชิงช่างของปฏิมากรผู้สร้างสรรค์ อีกทั้งยังได้มีการปรับปรุงรูปแบบ และเทคนิคที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่น ให้สอดคล้องกับสุนทรียภาพและรสนิยมของตนเอง จนสามารถ

พัฒนาให้เกิดลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นได้ในที่สุดทั้งนี้ องค์พระพุทธรูปสามารถถ่ายทอดมหาปรีศลักษณะของพระพุทธรเจ้า ได้เพียงลักษณะภายนอกที่มองเห็นได้ด้วยสายตาเท่านั้น ยังมีลักษณะมหาบุรุษที่ไม่ปรากฏอีกจำนวนหนึ่ง อาทิ ส่วนประกอบภายในพระวรกาย การเคลื่อนไหวในอิริยาบถต่าง ๆ กลิ่น เสียง และลักษณะอันเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถถ่ายทอดในรูปทรงที่เป็นวัตถุได้ เนื่องจากข้อจำกัดของงานประติมากรรม

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อในการสร้างและสักการบูชาพระพุทธรูปของชาวไทยลื้อในล้านนายังมีแนวคิดสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่มีความสำคัญอีกจำนวนมาก อาทิ แนวคิดจากหลักพุทธธรรม แนวคิดพระอิตตพุทธรเจ้า สัญลักษณ์พระฉัพพรรณรังสี ตลอดจนสัญลักษณ์จากเครื่องสักการะ เช่น บันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน และประเพณีการถวายตุง เป็นต้น นอกจากนี้ แนวคิดมหาปรีศลักษณะยังสะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านงานพุทธศิลป์รูปแบบต่าง ๆ ทั้งพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรบาท ที่มีลักษณะ 3 มิติ และรูปเขียนพระพุทธรเจ้าในงานจิตรกรรมฝาผนัง และพระภู ที่มีลักษณะ 2 มิติ โดยสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแนวคิดสัญลักษณ์อื่น ๆ ตามคติความเชื่อของชาวพุทธในล้านนาแบบเป็นองค์รวม

3. การสร้างสรรค์ผลงานไทยศิลปะร่วมสมัย โดยนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา มาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานรูปแบบศิลปะแนวจัดวาง (Installation Arts) ด้วยการตีความหมายจากแนวคิดมหาปรีศลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ รวมทั้งนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ให้เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนคุณค่าและความหมายของหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการปฏิบัติงาน ทดลอง บันทึกขั้นตอนต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ รวมไปถึงการเรียบเรียงขั้นตอนในสร้างสรรค์ ได้แก่ ที่มาของแนวความคิด แนวความคิด กระบวนการสร้างสรรค์ การวิเคราะห์ผลงาน และสรุปผลการสร้างสรรค์ ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงนับเป็นการสังเคราะห์ความรู้จากการศึกษาวิจัย สำหรับสร้างสรรค์ศิลปะไทยร่วมสมัย เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมวิถีชีวิต อันเป็นผลผลิตทางพุทธปัญญาของชาวพุทธ โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

ที่มาของแนวความคิดและแรงบันดาลใจ

1. แนวคิดมหาปรีศลักษณะ

มหาปรีศลักษณะ หมายถึง ลักษณะของมหาบุรุษมี 32 ประการ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง มหาปรีศลักษณะของพระพุทธรเจ้า ซึ่งเกิดขึ้นด้วย

การบำเพ็ญบารมีในชาติปางก่อน จากอาณิสงค์แห่งการสร้างกุศลกรรมแต่ละอย่าง ส่งผลให้เกิดลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ ผู้มีมหาปุริสลักษณะครบสมบูรณ์มีคติ เป็น 2 คือ ถ้าอยู่ครองฆราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวชจะได้เป็นศาสดาเอกในโลก โดยเฉพาะองค์ประกอบของมหาปุริสลักษณะบางประการที่ปรากฏในพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะทไล้อ อันเป็นการแสดงออกด้วยรูปทรงอันเรียบง่ายแบบงานศิลปะพื้นถิ่น ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ อาทิ ฝ่าพระบาทราบเสมอกัน, ลายพื้นพระบาทเป็นจักร, มีสันพระบาทยาว, มีนิ้วยาวเรียว, มีพระสรีรกายบริบูรณ์ดุจกิ่งท่อนหน้าแห่งพระยาราชสีห์, พระปฤษฎางค์ราบเสมอกัน, พระกายเป็นปริมณฑลแห่งต้นไทร (ความสูงเท่ากับวษาของพระองค์) รวมทั้งอนุพยัญชนะบางประการ อาทิ พระวรกายบริสุทธิ์ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง, พระวรกายบริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง, ดวงพระพักตร์สถฐานยาวรูปไข่, พระกรรณทั้ง 2 ข้างมีสถฐานยาวเหมือนกลีบดอกบัว, พระวรกายรุ่งเรืองไปด้วยพระสิริ และ พระวรกายมิได้มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์ เป็นต้น ทั้งนี้ รูปลักษณะของมหาบุรุษดังกล่าว ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อสัญลักษณ์ เพื่อสะท้อนความหมายทางธรรม เรื่อง กุศลกรรมส่งผลให้เกิดกุศลวิบาก และการสั่งสมบุญบารมีของพระองค์เป็นสำคัญ

การศึกษาที่มาก่อนเป็นสาเหตุที่ทำให้พระพุทธรองค์ ทรงได้มาซึ่งลักษณะของมหาบุรุษทั้ง 32 ประการ พบว่า มีเนื้อหาปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ลักษณะสูตร ที่ชนิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวว่ มหาปุริสลักษณะของพระพุทธรเจ้า ได้มาเพราะอาณิสงค์แห่งการสร้างกุศลกรรมในอดีตชาติ โดยมีตัวอย่างจากลักษณะมหาบุรุษบางประการ ที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ดังนี้

มหาปุริสลักษณะที่ 1 มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน เกิดจากบุญกรรมในภพชาติก่อน อาณิสงค์ของการยึดมั่นในกุศลกรรมอย่างมั่นคง ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ โดยสุจริต ยินดีในการให้ทาน สมาทานศีลและรักษาศูโอบสถ ก่อกุศลมารดาบิดา สมณะ และมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล เคารพในธรรมที่สูงขึ้นไป ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือพระพุทธรองค์ทรงไม่มีข้าศึกศัตรูภายในได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ และข้าศึกศัตรูภายนอก ได้แก่ สมณพราหมณ์ เทวดา พรหม และใคร ๆ ในโลกนี้จะข่มได้

มหาปุริสลักษณะที่ 2 ลายพื้นพระบาทเป็นจักร เกิดจากอาณิสงค์ที่พระองค์ นำความสุขมาให้แก่คนหมู่มาก บรรเทาความหวาดกลัวและหวาดสะดุ้ง ป้องกัน

คุ้มครองอย่างเป็นธรรม และให้ทานพร้อมทั้งของที่เป็นบริวาร ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรูปทรงมีบริวารมาก อาทิ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ สัตว์สี่เท้าที่มีขามาก แวดล้อมพระองค์ไม่มีใครยิ่งกว่า

มหาปริสลักษณะที่ 3 มีสันพระบาทยาว, *มหาปริสลักษณะที่ 4* มีนิ้วยาวเรียว, *มหาปริสลักษณะที่ 5* พระกายตั้งตรงดุจท้าวหาพรหม เกิดจากอาณิสสที่พระองค์ทรงเว้นปาณาติบาต ไม่ฆ่าสัตว์ มิได้เหยียบสัตว์ให้ตายด้วยความประมาท มิได้ประหารสัตว์ให้ตายด้วยพระหัตถ์ ทรงมีเมตตา และกรุณาต่อสัตว์ มีความละอาย และมุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรูปทรงมีพระชนมายุยืน ไม่มีผู้ใดปลงพระชนม์ชีพได้

มหาปริสลักษณะที่ 17 มีพระสร้อยกายบริบูรณ์ดุจกึ่งท่อนหน้าแห่งพระยาราชสีห์ และ *มหาปริสลักษณะที่ 18* พระปฤษฎางค์ราบเสมอกัน เกิดจากอาณิสส ที่ทรงหวังประโยชน์เกื้อกูล ความสุขเกษมจากโยคะ (กิเลส) แก่มหาชนที่ปรารถนาความเจริญด้วยศรัทธา รักษาศีล เจริญด้วย สุตะ พุทธิ จาคะ ธรรมะ และปัญญา พึ่งเจริญด้วยทรัพย์ ข้าว นา สวน สัตว์เลี้ยง บุตรภรรยา ทาสกรรมกร ญาติมิตร พวกพ้อง ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรูปทรงไม่เสื่อมจากอริยทรัพย์ 5 ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ สุตะ ปัญญา และสมบัติทั้งปวง

2. แนวคิดจากหลักพุทธธรรม

2.1 **กุศลกรรม กุศลวิบาก** เนื้อหาในพระสุตันตปิฎก มีหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับเรื่องกุศลกรรมและกุศลวิบากปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับลักษณะของมหาบุรุษ โดยมีใจความสำคัญอยู่ที่ความหมายของการได้มาซึ่งลักษณะของมหาบุรุษนั้น มีลักษณะเป็นกระบวนการของเหตุและผลสืบเนื่องกันตามลำดับ เพื่อเป็นการแสดงธรรมเรื่องกุศลกรรมและกุศลวิบาก หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า มหาปริสลักษณะทั้ง 32 ประการนั้น เป็นประจักษ์พยานของหลักธรรมเรื่องกุศลกรรมเป็นเหตุให้เกิดกุศลวิบาก

2.2 **บารมี 30 ทศ** พระบารมี คือ ธรรมที่นำไปให้ถึงฝั่งพระนิพพาน หมายความว่า เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เฝ้าบำเพ็ญธรรมจนเต็มครบบริบูรณ์เต็มที่แล้ว ก็จะเป็นสะพานนำพระองค์ท่านให้บรรลุถึงฝั่ง คือ ได้ตรัสพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ และเสด็จดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระบารมีธรรม” ซึ่งพระบารมีธรรมนั้นมีใช้จะบำเพ็ญเพียง 20-30 ชาติเท่านั้น แต่ต้องบำเพ็ญเป็นเวลายาวนานหลายอสงไขย นับพระชาติที่เกิดไม่ถ้วน

2.3 **วัฏสงสาร** ลักษณะสำคัญที่สุดประการหนึ่งของโลกียะภูมิ ก็คือ วัฏฏ หมายถึง การวนเวียน การเวียนเกิด เวียนตาย หรือ เวียนว่ายตายเกิด ด้วยอำนาจของกิเลส กรรม และวิบาก เรียกว่า ไตรวัฏฏ ซึ่งมีความหมายถึง วัฏฏ 3 วนวน หรือวงจร 3 ส่วนของปฏิจลสมุปบาท ซึ่งหมุนเวียนสืบเนื่องต่อกันไป ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิด หรือเกิดดวงจรแห่งทุกข์ อันได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก (Phrathampidok, 2000: 266)

2.4 **อานิสงส์** อานิสงส์ คือ ผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ ประโยชน์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง อานิสงส์ หมายถึง ผลที่ได้รับจากการกระทำที่มีประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา สังคม วัฒนธรรมประเพณีและต่อตนเอง (Pin-ngoan, 2005: 2) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมวัฒนธรรมล้านนา มีการบันทึกคติธรรมคำสอนเรื่องอานิสงส์ ผลบุญจากกุศลธรรมในรูปแบบคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องอานิสงส์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ที่สะท้อนให้เห็นถึง คติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ของชาวล้านนาในการสร้างคุณงามความดี การรักษาศีล ประพฤติธรรม อันเป็นการสร้างกุศลกรรมตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

2.5 **บุคลาธิษฐาน** ธรรมาธิษฐาน เนื้อหาในพระสูตร ตลอดจนคำสอนต่าง ๆ ในพุทธศาสนานั้น มีการกล่าวถึงและกล่าวสอน ทั้งในลักษณะของบุคลาธิษฐานและแบบธรรมาธิษฐาน เพื่อประโยชน์สุข และครอบคลุมเนื้อหาสาระได้อย่างกว้างขวาง ตามจริต หรืออินทรีย์ 5 ของแต่ละบุคคล บุคลาธิษฐาน มีความหมายถึง การยกบุคคลเป็นที่ตั้ง เทศนาโดยการยกบุคคลขึ้นตั้งเป็นหลัก คือ วิธีแสดงธรรมโดยยกบุคคลขึ้นกล่าวอ้าง หรือกล่าวอิง ส่วนธรรมาธิษฐาน หมายถึง มีธรรมเป็นที่ตั้ง คือ เทศนาโดยยกธรรมขึ้นแสดง เช่นว่า ศรัทธา ศีล คืออย่างนี้ ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ ดังนี้ เป็นต้น (Phrathampidok, 2000: 111)

3. **สัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า** หมายถึง คติในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธรูปที่เสด็จมาตรัสรู้ก่อนพระศากยโคดมหรือพระพุทธรูปเจ้าองค์ปัจจุบัน พระพุทธรูปเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าที่เสด็จมาตรัสรู้ในแต่ละภพนั้น มีจำนวนมากจนไม่อาจจะประมาณได้ เปรียบเหมือนกับจำนวนเม็ดทรายในมหาสมุทร หรือเรียกว่า คติความเชื่อเรื่อง อนันตพุทธเจ้า (Wichiankhio, 2001: 91) ทั้งนี้ มีพระอดีตพุทธเจ้าบางองค์เท่านั้นที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธไมตรีในทางใดทางหนึ่งกับพระโคตมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน อาทิ พระพุทธรูปเจ้า 5 พระองค์ ที่เสด็จมาอุบัติในภพที่เดียวกัน ได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคมน พระกัสสปะ พระโคตม และพระศรีอาริยะเมตไตรย (Phunsuwan, 1996: 39)

4. สัญลักษณ์พระฉัพพรรณรังสี (รูปที่ 4) ฉัพพรรณรังสี หมายถึง รศมี 6 ประการ ซึ่งเปล่งออกจากพระวรกายขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันประกอบด้วย 1. นิล (สีเขียวเหมือนดอกอัญชัน) 2. पीต (สีเหลืองเหมือนหาดาลทอง) 3. โลहित (สีแดงเหมือนตะวันอ่อน) 4. โอทาท (สีขาวเหมือนแผ่นเงิน) 5. มัญเชฐ (สีหงสบาทเหมือนดอกชง หรือหงอนไก่) 6. ประภัสสร (สีเลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก) (Phrathampidok, 2000: 53) เนื้อหาเกี่ยวกับฉัพพรรณรังสี ปรากฏในพุทธประวัติ ครั้งเมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขหลังจากตรัสรู้ สถานที่เกิดฉัพพรรณรังสี อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ มีเทวดามาเนรมิตเรือนแก้ว ถวายให้เป็นที่ประทับ เรียกว่า รัตนฆรเจดีย์ พระฉัพพรรณรังสีพวยพุ่งแผ่ชานออกมา จากพระวรกายพร้อมกัน โดยแสงรศมีไม่ทำให้เกิดเงาและความร้อน

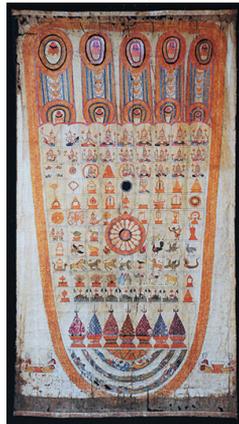
ภาพที่ 4 พระฉัพพรรณรังสี จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว จ.น่าน

5. สัญลักษณ์ฝนโบกขรพรรษ (รูปที่ 5) โบกขรพรรษ หมายถึง ฝนที่มี ลักษณะเหมือนน้ำบนใบบัว บ้างก็เรียกว่าฝนบัว ฝนชนิดนี้ มีลักษณะพิเศษหลาย ประการ ได้แก่ มีสีแดงดุจทับทิม ผู้ประสงค์จะให้เปียกก็เปียก ถ้าไม่ยอมให้เปียก ก็ไม่เปียก เหมือนน้ำตกลงบนใบบัว เมื่อตกลงสู่พื้นดินแล้วจะซึมหายไปไม่ขังนอง (Royal Institute, 2011: 688) จากการศึกษาเนื้อหาในพุทธประวัติ และทศชาติชาดก พบว่า ปรากฏฝนโบกขรพรรษตกจำนวน 2 ครั้ง คือ 1. เวสสันดรชาดก กัณฑ์กษัตริย์ เมื่อ 6 กษัตริย์ คือ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระเจ้ากรุงสัญชัย พระนางมุสดี กัณหา และซาลี ได้มาพบกัน 2. พุทธประวัติ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติ

ภาพที่ 5 ฝนโบกขรพรรษตกเมื่อพระพุทธเจ้า เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์

6. **สัญลักษณ์มงคล 108** (รูปที่ 6) รูปสัญลักษณ์มงคล 108 ประการ ที่พบบนรอยพระพุทธรูปบาท มีความหมายตามคำบรรยายลักษณะพระบาทของ พระพุทธองค์ ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา และฎีกาภาษาบาลีที่รู้จักกันในพม่า มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-16 ทั้งนี้ สัญลักษณ์มงคล 108 ประการ มีองค์ประกอบที่แสดงถึง ความมีสภาวะครอบจักรวาลของพระพุทธเจ้า และบารมี อันคัมครอง รวมทั้งเป็นสิริมงคลต่อผู้ที่เคารพศรัทธาพระพุทธองค์ (Chutiwong, 1990: 33)

ภาพที่ 6 สัญลักษณ์มงคล 108 บนรอยพระพุทธรูปบาท

7. สัญลักษณ์ดอกบัว บัว เป็นพันธุ์ไม้มงคลหนึ่งที่ได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญในประวัติศาสตร์ และตำนานในลัทธิศาสนาต่าง ๆ ของอินเดียสมัยโบราณ บัว จึงมีความหมายปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาทั้งภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต ในหลายความหมาย (Kairas, 1997: 28) พุทธศาสนิกชนชาวไทยนับแต่สมัยโบราณได้นำดอกบัวมาใช้สักการบูชาพระพุทธรูป พระสงฆ์ เพราะดอกบัวเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์สะอาด ชาวพุทธจึงมักเปรียบดอกบัวกับพระพุทธเจ้า (Lekhukul, 1992: 58)

8. สัญลักษณ์บันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน (รูปที่ 7) ชาวไทลื้อในล้านนา นิยมเรียกว่า ชั้นไดแก้ว ชั้นไดเงิน ชั้นไดคำ มีลักษณะเป็นที่ตั้งเครื่องสักการะของชาวไทลื้อที่มีความคิดพิเศษแปลกไปจากไทยกลุ่มอื่นในล้านนาไทย คือ จะทำเชิงเทียนเป็นสัญลักษณ์แทน บันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน ซึ่งเป็นเครื่องสักการะที่ทำขึ้นตามพุทธประวัติ ตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (Phayomyong and Asana, 2006: 44)

ภาพที่ 7 บันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน วัดหนองบัว จ.น่าน

9. สัญลักษณ์ตุ้งไถลื้อ (รูปที่ 8) ชาวไทลื้อในล้านนาใช้ตุ้งหรือธงเป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แบ่งออกเป็นประเภทตามที่ใช้พิธีกรรม เช่น งานฉลองหรืองานปอย งานสืบชะตา และขบวนแห่ต่าง ๆ เป็นต้น ตุ้งเป็นเครื่องสักการะที่ทำด้วยวัสดุหลายชนิด อาทิ ผ้า กระดาษ ไม้ โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างตุ้ง คือ 1) เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ 2) เพื่อใช้เป็นเครื่องพิธี 3) เพื่อเป็นศักดิ์ศรีแก่เทพเจ้า 4) เพื่อเป็นเกียรติแก่บุคคล (Phayomyong and Asana, 2006: 145)

ภาพที่ 8 ตุง (ธง) ศิลปะไทลื้อ วัดท่าฟ้าใต้ จ.พะเยา

แนวความคิด

ต้องการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะไทยร่วมสมัย ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากแนวคิดมหาปรีสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ โดยการตีความหมายแนวคิดมหาปรีสลักษณะว่า เป็นการแสดงธรรมาธิฐานเรื่องกุศลกรรมส่งผลให้เกิดกุศลวิบาก และการสั่งสมบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยมีมหาปรีสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการเป็นสักขีพยานทางกายภาพ รวมทั้งการเลือกสรรแนวคิดเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนคติความเชื่อในการสร้างและการสักการบูชาพระพุทธรูปของชาวล้านนา โดยสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแนวคิดมหาปรีสลักษณะอย่างเป็นองค์รวมได้แก่ แนวคิดจากพุทธธรรม แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า สัญลักษณ์พระฉัพพรรณรังสี สัญลักษณ์ฝนโบกขรพรรษ สัญลักษณ์มงคล 108 สัญลักษณ์ดอกบัว สัญลักษณ์บันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน และสัญลักษณ์ตุงไทลื้อ นำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ ด้วยรูปแบบศิลปะแนวจิตวางที่มีลักษณะเฉพาะตน จำนวน 3 ชุด เพื่อเป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมวิถีชีวิตและภูมิปัญญา อันมีบ่อเกิดมาจากพลังความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

การสร้างสรรค์ศิลปะไทยร่วมสมัยในครั้งนี้ จึงนับเป็นกระบวนการสังเคราะห์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะที่มีขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ผู้ศึกษาได้สะท้อนความหมายจากแนวคิดมหาปรีสลักษณะในพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อ จากการตีความตามหลักพุทธปรัชญาแบบเถรวาท ถ่ายทอดจินตนาการด้วยรูปทรงสัญลักษณ์ รูปแบบศิลปะแนวจิตวาง โดยสามารถวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ที่ปรากฏในผลงานสร้างสรรค์ทั้ง 3 ชิ้น ได้แก่ 1. ผลงานชื่อ พุทธานุภาพ 2. ผลงานชื่อ พระบารมีธรรม 3. ผลงานชื่อ โบกขรพรรษ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ผลงานชิ้นที่ 1 ชื่อ พุทธานุภาพ (ภาพที่ 10, 11, 12 และ 13)

1. รูปทรงพระพุทธรูปปฏิมา ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของเส้นกระจกเงาที่แขวนลงมาจากเพดานห้อง ได้รับแรงบันดาลใจมาจาก มหาปรีสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ โดยเลือกสรรเฉพาะคุณลักษณะภายนอกที่สามารถสัมผัสด้วยการเห็นได้ ผสมผสานกับพุทธลักษณะของพระพุทธรูปปฏิมาศิลปะไทลื้อในล้านนาที่แสดงออกด้วยรูปทรงอันเรียบง่ายในแบบศิลปะพื้นถิ่น

2. องค์ประกอบของมหาปรีสลักษณะที่ปรากฏในรูปทรงพระพุทธรูปปฏิมา (ข้อ 1) ได้แก่ 1) พระวรกายตั้งตรงดุจท้าวหาพรหม 2) พระสร้อยกายบริบูรณ์ดุจกิ่งท่อนหน้าแห่งพระยาราชนี 3) ส่วนพระกายเป็นปริมณฑลแห่งต้นไทร (ความสูงเท่ากับวาของพระองค์)

3. องค์ประกอบของอนุพยัญชนะ ที่ปรากฏในรูปทรงพระพุทธรูปปฏิมา (ข้อ 1) ได้แก่ 1) พระวรกายมีรัศมีสว่างรอบเป็นปริมณฑล 2) พระกรรมทั้ง 2 ข้างมีสันฐานยาวเหมือนกลีบดอกบัว

4. เส้นกระจกเงาที่แขวนลงมาจากเพดาน เพื่อรวมตัวกันเป็นโครงสร้างรูปทรงพระพุทธรูป ได้รับแรงบันดาลใจมาจากตุ่งหรือธงในวัฒนธรรมล้านนา ที่ชาวไทลื้อสร้างขึ้นเพื่อนำไปสักการบูชาพระพุทธรูปที่วัด

5. รูปทรงจานโค้ง วางหงายด้านเว้าขึ้น ภายในติดกระจกสีเป็นรูปสัญลักษณ์ดอกบัว หมายถึง โลกุตระด้านนูนติดกระจกเงา และวางบนแผ่นกระจกเงารูปทรงกลมเปรียบเสมือนดอกบัวที่บานอยู่เหนือน้ำ หมายถึง โลกียะ

6. รูปทรงกล่องฐานสี่เหลี่ยมมีชั้นบันไดด้านหน้า ทำด้วยแผ่นอะคริลิกใส หมายถึง บันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน ที่พระอินทร์เนรมิตถวายพระพุทธเจ้าเพื่อใช้ในการเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากงานพุทธศิลป์ไทลื้อในล้านนา

7. แสงสีที่สะท้อนออกจากกระจกสีทั้ง 6 สี ซึ่งประกอบกันเป็นรูปทรงรูปดอกบัว ได้แก่ สีแดง สีส้ม สีเหลือง สีคราม สีขาว และสีเลื่อมพราว หมายถึง พระฉัพพรรณรังสี ซึ่งเป็นเครื่องหมายของปัญญาและอำนาจ เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วแผ่รังสีออกสิ่งนั้นย่อมเป็นสิ่งความประเสริฐ สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

8. การสะท้อนกลับไปมาระหว่างกระจกเงาด้านนูนของรูปทรงจานโค้งด้านบนและกระจกเงารูปทรงกลมแผ่นเรียบด้านล่าง หมายถึง สังสารวัฏ

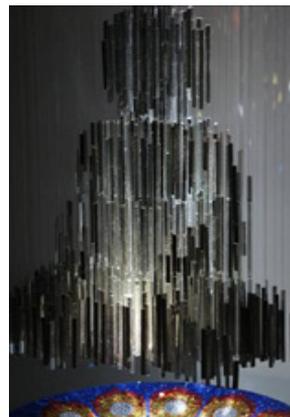
ภาพที่ 10 ผลงานสร้างสรรค์ชิ้นที่ 1
ชื่อผลงาน พุทธธานุภาพ
ขนาด ปรับเปลี่ยนตามพื้นที่
เทคนิค ศิลปะแนวจัดวาง

รูปที่ 11 การวิเคราะห์ความหมาย
เชิงสัญลักษณ์ ในผลงาน
พุทธธานุภาพ

ภาพที่ 12 รายละเอียดผลงาน พุทธธานุภาพ

ภาพที่ 13 รายละเอียดผลงาน
พุทธธานุภาพ

ผลงานชิ้นที่ 2 ชื่อ พระบารมีธรรม (ภาพที่ 14, 15, 16 และ 17)

1. แผ่นอะคริลิกใสรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางทับซ้อนกัน ตัดฉลุเป็นรูปสัญลักษณ์ รอยพระพุทธบาท 4 รอย หมายถึง รอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ ที่ได้ตรัสรู้แล้วในภัทรกัป ได้แก่ พระพุทธเจ้ากุกสันโธ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าโคตมะ ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะ ประกอบด้วยมหาปรีสลักษณะเหมือนกัน

2. มหาปรีสลักษณะที่ปรากฏในรูปทรงสัญลักษณ์รอยพระพุทธบาท ได้แก่ 1) มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน 2) ลายพื้นพระบาทเป็นจักร 3) มีสันพระบาทยาว 4) มีนิ้วยาวเรียว

3. ขนาดของรอยพระพุทธบาทที่มีความแตกต่างกันนั้น เนื่องมาจากขนาด และส่วนสูงของพระวรกายของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ที่แตกต่างกัน เรียงตามลำดับ ได้ดังนี้ พระกุกสันโธมีความสูง 40 ศอก พระโกนาคมนะมีความสูง 30 ศอก พระกัสสปะ มีความสูง 20 ศอก และพระโคตมะมีความสูง 18 ศอก

4. รูปทรงจานโค้ง วางหงายด้านเว้าขึ้น ภายในติดกระจกสีเป็นรูปสัญลักษณ์ ดอกบัว หมายถึง โลกุตตระ ด้านบนติดด้วยกระจกเงา และวางบนอยู่แผ่นกระจกเงา รูปทรงกลม เปรียบเสมือนดอกบัวที่บานอยู่เหนือน้ำ หมายถึง โลกียะ

5. แผ่นกระจกเงาแขวนลงมาจากด้านบน ได้รับแรงบันดาลใจมาจกคติความเชื่อ การใช้ตุ้ (ธง) เพื่อการสักการบูชาพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในวัฒนธรรมประเพณี ของชาวไทยลื้อในล้านนา ในผลงานสร้างสรรค์สะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ เรื่อง การส่งสมภารมีของพระโพธิสัตว์

6. การหมุนของแสงที่สะท้อนจากแผ่นกระจกเงา หมายถึง ระยะเวลาอันยาวนานในวัฏสงสาร ที่พระโพธิสัตว์ทรงใช้ในการส่งสมภารมี ก่อนที่จะได้ตรัสรู้ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

7. แสงสีทั้ง 6 สี ที่สะท้อนออกจากสัญลักษณ์ดอกบัว หมายถึง พระฉัพพรรณรังสี ประกอบด้วย สีเหลือง สีแดง สีแสด สีเขียวเข้ม สีขาว และสีเลื่อมพราย

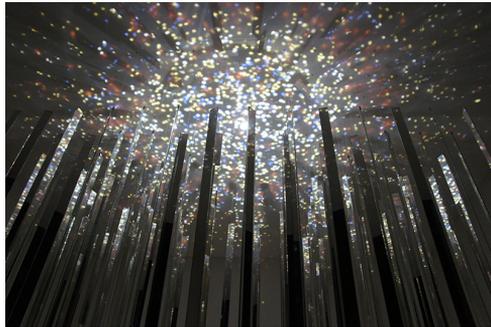
8. แสงสีที่สะท้อนขึ้นไปบนเพดานเป็นรูปทรงธรรมจักร หมายถึง วงล้อแห่งธรรม กล่าวคือ ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และทรงแสดงเพื่อเป็นประโยชน์แก่เหล่าเวไนยสัตว์ ให้หลุดพ้นจากวัฏสงสารไปสู่ฝั่ง คือ พระนิพพาน

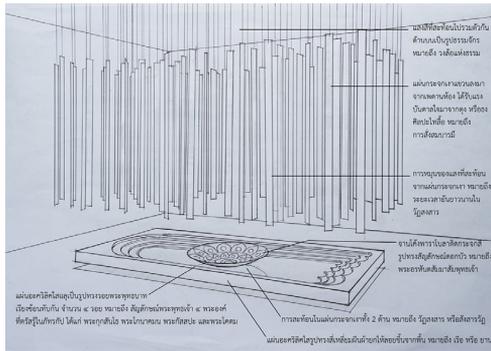
ภาพที่ 14 ผลงานสร้างสรรค์ชิ้นที่ 2
ชื่อผลงาน พระบารมีธรรม
ขนาด ปรับเปลี่ยนตามพื้นที่
เทคนิค ศิลปะแนวจัดวาง

ภาพที่ 15 รายละเอียดผลงาน
พระบารมีธรรม

ภาพที่ 16 รายละเอียดผลงาน พระบารมีธรรม

ภาพที่ 17 การวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในผลงาน พระบารมีธรรม

ผลงานชิ้นที่ 3 ชื่อ โบกขรพรรษ (ภาพที่ 18, 19, 20 และ 21)

1. แผ่นกระจกสีแดงตัดเป็นเส้น แขนงลงมาจากด้านบน เป็นสัญลักษณ์แทนฝนโบกขรพรรษ โบกขรพรรษ หมายถึง ฝนดูจน้ำตกลงในใบบัว ฝนชนิดนี้กล่าวไว้ว่า ใครอยากจะให้เปียก ก็เปียก ถ้าไม่อยากให้เปียก ก็ไม่เปียกเหมือนน้ำที่ตกลงบนใบบัว มีสีแดงดูทึบทึม

2. แผ่นอะคริลิกใสรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า 2 แผ่น ตัดฉลุเป็นรูปสัญลักษณ์รอยพระพุทธรบาท หมายถึง การเสด็จจกรมแก้ว ในพุทธประวัติ ตอน เสด็จจรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ และเหล่าพระประยูรญาติ

3. มหาปฐพีลักษณะที่ปรากฏในรูปทรงสัญลักษณ์รอยพระพุทธรบาท ได้แก่ 1) มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน 2) ลายพื้นพระบาทเป็นจักร 3) มีสันพระบาทยาว 4) มีนิ้วยาวเรียวยาว

4. รูปทรงจานโค้ง วางหงายด้านเว้าขึ้น ภายในติดกระจกสีเป็นรูปสัญลักษณ์ดอกบัว หมายถึง โลกุตตระ ด้านบนติดกระจกเงาวางบนแผ่นกระจกเงา เปรียบเสมือนดอกบัวที่บ้านอยู่เหนือน้ำ หมายถึง โลกียะ

5. แสงสีที่สะท้อนจากกระจกสี หมายถึง พระฉัพพรรณรังสี ที่แผ่ชานออกจากพระวรกายของพระพุทธองค์ไปยังทุกทิศของจักรวาล ได้แก่ สีเหลือง สีแดง สีแสด สีเขียวเข้ม สีขาว และสีเลื่อมพราย

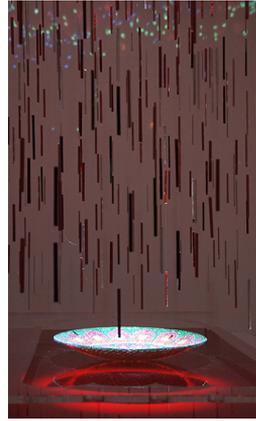
นอกจากนี้ คติความเชื่อของชาวพุทธในล้านนาถือว่า “แก้ว” เป็นสัญลักษณ์สำคัญ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีความหมายมากกว่าวัสดุชนิดอื่น ๆ คำว่าแก้ว 3 ประการในภาษาล้านนาหมายถึง พระรัตนตรัย คำว่าเวียงแก้ว หมายถึง พระนิพพาน ตลอดจนความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูปด้วยแก้วมณี จะได้รับอานิสงส์มากกว่าวัสดุชนิดอื่น อาทิ พระแก้วมรกต พระแก้วดอนเต้า พระเสตังคมณี หรือพระแก้วขาว ดังนั้น ผู้ศรัทธาจึงเลือกใช้กระจกเงา กระจกสี และแผ่นอะคริลิกใส นำมาเป็นวัสดุหลักในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยนำมาประกอบกันเป็นรูปทรงสัญลักษณ์ต่าง ๆ อีกทั้งแผ่นกระจกยังทำให้เกิดการสะท้อนของแสงสีไปในทิศทางที่ต้องการได้เป็นอย่างดี

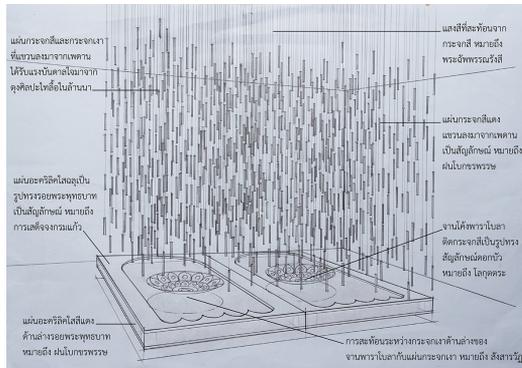
ภาพที่ 18 ผลงานสร้างสรรค์ชิ้นที่ 3
ชื่อผลงาน โบกขรพรพร
ขนาด ปรับเปลี่ยนตามพื้นที่
เทคนิค ศิลปะแนวจัดวาง

ภาพที่ 19 รายละเอียดผลงาน โบกขรพรพร

ภาพที่ 20 รายละเอียดผลงาน
โบกขรพรพร

ภาพที่ 21 การวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในผลงาน โบกขรพรพร

References

- Chutiwong, N. (1990). **The Buddha Footprint in South and Southeast Asia** (รอยพระพุทธรูปบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์). Bangkok: Dansutha Printing.
- Damrikun, S. (1999). **Lanna Environment, Society and Culture** (ล้านนาสิ่งแวดล้อม สังคม และ วัฒนธรรม). Bangkok: Compact Printing.
- Fine Arts Department, Archeology Division. (1990). **A Summary of the Seminar on Mural Paintings and Buddhist Image Conservation** (สรุปผลการสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และการอนุรักษ์พระพุทธรูป). Bangkok: O. S. Printing House.
- Hewin, J. (1992). **The Tai Architecture and Tradition in Sipsongpanna** (ชนชาติไต สถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไตในสิบสองพันนา). Bangkok: O. S. Printing House.
- Kairas, R. (1997). **Lotus: Component of Thai History and Culture** (บัว: องค์ประกอบประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมไทย). Bangkok: Fine Arts Department.
- Kanchanaphan, A. (2001). **Research in the Cultural Dimension** (การวิจัยในมิติวัฒนธรรม). Chiang Mai: Mingmueang Printing House.
- Khemanantha (Pseudonym). (1985). **Relation to the Thai Way** (อันเนื่องกับทางไท). Bangkok: Phrapokkao.
- Lekhukul, K. (1992). **Water Lily Queen of Water Plants** (บัวราชินีแห่งไม้หน้า). Bangkok: Suanluang Ror 9 Foundation.
- Phayomyong, M. and Asana, S. (2006). **Lanna Thai Sacrificial Offerings** (เครื่องสักการะในล้านนาไทย). Chiang Mai: So Sap Printing.
- Phunswan, S. (1996). **Symbols in Thai Painting Between the 19th-24th Centuries B. E.** (สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24). Bangkok: Thammasat University.

- Phrathampidok (Por. Or. Payutto). (2000). **Buddhist Dictionary (พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์)**. (9th ed.). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing House.
- Pin-ngoen, C. (2005). **The Revision and Annotation of Khamphi Anisong of the Lanna Version (การปริวรรตและสาระสังเขปคัมภีร์อาณิสงส์ฉบับล้านนา)**. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Poramanuchitchinorot, Prince. (1965). **The Buddha's First Sermon (พระปฐมสมโพธิกถา)**. Bangkok: Liang Chiang Printing.
- Royal Institute. (2007). **Dictionary of Art A-Z (พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก-ฮ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน)**. Bangkok: Dansutha Printing.
- _____. (2011). **Thai Dictionary, Royal Institute Edition (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) (2nd ed.)**. Bangkok: Royal Institute.
- Social Research Institute, Chiang Mai University. (2008). **Tai Lue Ethnic Identity (ไทลื้อ อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท)**. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Sriarun, K. (2003). **The Buddhist Images in Siam (พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ)**. Bangkok: Amarin.
- Thamrungrong, R. (2010). **Siam Buddha Images (พระพุทธรูปภูมิภาคสยาม)**. Bangkok: Museum Press.
- Wichiankhio, A. (2001). **Buddha Images in Lanna (พระพุทธรูปในล้านนา)**. Chiang Mai: Tawan Nuea Printing House.